

גני החיות של העתיד

"יונתן הוא גבור. אין כמוהו בעיר. הוא אינו מפחד מאריה השעיר הוא בלי אמה ואבא הלך אל הגן וראו החיות כי איננו פחדן. הוא ניגש לאריה היושב בסוגר והביט בעיניו ופתח ואמר: "הי, המלך אריה, האדיר והרב! לא אפחד אם תגע בי בקצה-הזנב!" וצוחק האריה: הגיבור הקטן! מה כחו של אריה בסוגר, יונתן!" את השיר "יונתן הגיבור" כתבה לאה גולדברג והוא הופיע ב"ספר גן החיות", שהוציא לאור גן החיות של תל-אביב, ששכן בין 1938 ו-1980 במקום שבו ניצב היום גן העיר. האריה מהשיר היה אריה אמיתי, ששכן בכלוב צר בפינת גן החיות, והוא אפילו מונצח בכרזת פרסומת לגן מ-1948. היום קשה לדמיין גן חיות מודרני שהיה מפרסם מטעמו שיר עגמומי שמתאר אריה כלוא בכלוב, בעיקר לנוכח המגמה המתפשטת בגני חיות גדולים בעולם להוציא חיות מכלובים צרים אל מתחמים מרווחים יותר שמדמים את סביבת מחייתם הטבעית. בחופשת הפסח הקרובה יגדשו עשרות אלפי מבקרים את גני החיות בישראל. הילדים והמבוגרים יסתובבו ליד הכלובים, יציצו על החיות, אולי ילטפו כמה מהן ויחזרו הביתה. האם תהיה זו חוויה משמעותית, או סתם שבירת שגרה?

כרזת גן החיות בתל אביב גני החיות שפועלים היום בעולם ובישראל הם עדיין אמצעי בידור, אבל לרובם משותפת ההצהרה שחינוך והנחלת ערכי שמירת טבע הם היעדים המרכזיים שלהם. יעדים אלה והמקום הבולט שתפסו תנועות זכויות בעלי החיים בשיח הציבורי מאתגרים את גני החיות וגורמים להם להשתנות חלקם אפילו נסגרים ונעלמים כי הם לא עומדים בתנאים אלה. חינוך לערכים ושיפור רווחת החיות עולים כסף וכדי להרוויח כסף גני החיות צריכים להמשיך לבדר, והדברים לא תמיד משתלבים: ילדים כמו יונתן הגיבור רוצים ללטף ארנבונים בפינת ליטוף, לראות

זברה מקרוב ולהתמוגג מגורי קופים שנולדו בשבי הרחק מסביבת המחיה הטבעית שלהם. אם גני החיות רוצים לשפר גם את חוויית המבקרים וגם את רווחת בעלי החיים, יש כמה דברים שאפשר לעשות. צעד בכיוון הזה הוא לצמצם ככל הניתן את החציצות בין החיות לאנשים. לעתים מדובר בשבילים משותפים לבעלי חיים ולבני אדם, או מתחמים כמו זה של הפילים בגן החיות של מחוז סדג'וויק בקנזס, ארצות הברית, שם חוצה את המתחם החדש תעלה מלאכותית ומבקרי הגן שטים בסירה ויכולים לצפות בפילים בלי הפרדות של גדרות וחומות. גן החיות של פילדלפיה כולל את "גשר החתולים הגדולים", שעובר מעל ראשי המבקרים ומקשר בין החצרות. הגשר מאפשר להולכים על שתיים לצפות בבעלי החיים ולהיפך. לפי אותו עיקרון נבנה שם גם "מעבר צמרות העצים", מעין מנהרת רשת שמאפשרת לקופים לעבור בגובה העצים מעל שבילי הגן ואם הם רוצים, גם לזרוק בוטנים על המבקרים. מעברים דומים נבנו גם עבור גורילות ואורנגאוטנים. המודל, שמנצל ביעילות את שטח הגן, מאפשר לחיות לחוות אזורי מחיה נרחבים יותר וגירויים רבים יותר, ולבני האדם לצפות בחיות מכל הכיוונים. "מבוך הסוריקטות" באותו גן החיות הוא מסלול מרושת שבו יכולות הסוריקטות לרוץ ולשחק. במקביל אליו נבנה מבוך נוסף שבו הילדים יכולים לרוץ ולשחק כמו הסוריקטות ולחוות את החוויה של החיה לצדה. בגן החיות של סיינט לואיס יצרו עבור דובי הקוטב סביבת מחיה בשטח של יותר מ-36 דונם, שעוצבה על פי מחקרים ויש בה ייצוג לכל אחד ממאפייני בית הגידול של הדוב: ים חוף וטונדרה. אפשרות נוספת היא לא להחזיק בעלי חיים שלא ניתן לספק להם תנאי מחיה הולמים ולהחליף את התצוגה בהולגרמות תלת ממדיות ובסוגים אחרים של הדמיה, כמו שעושים במקרים רבים בתצוגות של דינוזאורים ומינים אחרים שנכחדו. עוד סוגיה שעמה מתמודדים גני החיות בדרכים שונות היא ההתרבות והצייד. המבקרים בגני החיות מאוד אוהבים גורים, אבל גור נוסף משמעותו עוד חיה בשבי, ובמקרים רבים מדובר בחיה שלא ניתן להשיבה לטבע. אז מה עושים? יש גני חיות שנותנים לחיות אמצעי מניעה וכך מאפשרים להם לעסוק בפעילות מינית ללא רבייה ויש גנים שמאפשרים לאוכלי עשב להתרבות ואת "עודפי האוכלוסייה" מקריבים כציד לטורפים מהמתחם הסמוך. מובן שלא כל גן חיות יכול לממן מתחמים ופעילויות כאלה, אבל לא רק המרכיב הכלכלי מקשה על מימוש החזון החינוכי. [מחקר](#) שביצעה ד"ר חגית טישלר בגן החיות התנ"כי בירושלים מראה שהגן מתקשה להעביר בצורה יעילה מסרים של שמירת טבע: האנשים אוהבים את החיות, אבל לא מפנימים בקלות מסרים של שמירת טבע, זאת על אף שהגן תומך במחקרים, מפעיל תכניות לשימור מינים ותכניות השבה לטבע וזכה להכרה בינלאומית כמרכז של שמירת טבע

וחינוך. מתחם דובי הקוטב בגן החיות בדטריוט, ארה"ב. "נכון, לא כל האנשים מקשיבים ולומדים, לא כולם בכלל מגיעים עם כוונה או עניין להשכיל, אבל כדי לשפר את מצב שמירת הטבע זה כבר טוב אם חלק מהאנשים לומדים ומבינים כיצד עליהם לנהוג, ובאופן ממוצע בגני חיות, דבר זה אכן מתרחש", אומר ד"ר נעם ורנר, אוצר וזואולוג גן החיות התנ"כי. "לאחרונה אף פורסם [מאמר רחב היקף של מוס ושותפיו](#), שהראה שלביקור בגני החיות תרומה מובהקת למודעות בנושא המגוון הביולוגי ולהבנה כיצד יש לפעול כדי לסייע בהגנה על המגוון הזה". שי דורון, מנהל גן החיות התנ"כי, אומר שאלמלא גן החיות התנ"כי אי אפשר היה להשיב לטבע ולשקם את האוכלוסיות של מינים כמו נשר מקראי, יחמור פרסי, בז אדום, צוללי ביצות, לוטרה, ראם לבן ועיטם לבן זנב. "כל מבקר חייב לדעת שהוא שותף למיזמי השימור כבר מרכישת הכרטיס", הוא אומר. "בזמן שבגמלא מספר הנשרים שבקע בשנה שעברה, עם כל ההשקעה העצומה שם, היה אפס, גן החיות התנ"כי בירושלים רשם בקיעות של תשעה נשרים, שכולם מיועדים לא להרחבת האוסף, אלא לטובת תכניות שמירת טבע בישראל".

האם החיות מאושרות?

אז איך גורמים לכך שהחיה לא תיתפס רק כמקור לבידור? "גן חיות כחלק מחינוך לטבע יכול להוביל כי יש לו יתרון בזה שיש לו בעלי חיים שדרכם כובשים את לבם של

הילדים", אומרת ד"ר אמליה טרקל, זואולוגית ואוצרת גן החיות הלימודי בחיפה, גן חיות קטן יחסית, שממוקם בוואדי לוטם ושואף להשתלב באופן הרמוני בסביבה שבה הוא ממוקם. "אנחנו תורמים לחיבור של בני אדם לחיות על ידי מפגש בלתי אמצעי - הכנסת המבקרים יחד עם מדריך לחצר הלמורים, למשל". "האם נכון שאנשים יבינו את בעיית הציד בקונגו או במקום אחר או פה במדינה שלנו?" מוסיפה טרקל, "ההגעה להבנה היא לא דרך השכל, אלא דרך הלב. במחקרים של מה לומדים בגני חיות כולם הגיעו למסקנה שהלב הוא הכי חשוב". במקביל, ורנר מפקפק בהנחה שחיות מאושרות יותר בטבע: "אין ויכוח על כך שחיות בגני חיות אינן מאושרות? מי קבע את זה?" הוא שואל. "אנו מוכנים להתווכח על זה! בתור התחלה, נשמח להגדרה של מהו אושר, אצל חיות גם אצל בני אדם. אחר כך נוכל להתחיל לבחון ולהשוות מי מאושר ומי לא". "אין הגדרות של 'רווחה אופטימלית' של בעלי החיים", מוסיף ורנר. "בטבע רבים מבעלי החיים נתונים בעקה תמידית כתוצאה מסיכון טריפה, מחסור במזון, מאבקים על מעמד היררכי או טריטוריה, השפעות מזג אוויר, טפילים ושאר גורמי מחלה ועוד. בנוסף, ידוע לנו שרמות הורמוני העקה של יחמורים בשבייה נמוכות באופן מובהק מאלו של יחמורים שהושבו לטבע. האם משתמע מכך שלא כדאי להשיב יחמורים לטבע כי אנו פוגעים ברווחתם?" עו"ד שירה הרצנו, דוברת אנונימוס לזכויות בעלי-חיים, מציגה כמובן עמדה שונה מאוד. "המסר שמועבר למבקרים בגני חיות הוא של אדנותיות ועליונות של האדם על בעלי החיים", היא אומרת. "הכרות וחיבור עם בעלי החיים אינם יכולים לבוא על חשבון חירותם ובמחיר כליאתם. ניתן וכדאי לחנך לאהבת הטבע ובעלי החיים באמצעים אחרים, למשל: יצירת קשר אישי עם כלבים וחתולים לצד הכרות עם חיות הבר ממרחק מכבד, בטוילים, בהתבוננות בציפורים בפארק, או בצפייה בסרטי טבע. חינוך אמתי לכבוד, לאהבה ולזכויות בעלי חיים לעולם לא יקרה כשבעל החיים הוא אסיר עולם הכלוא למען בידור ורווח כספי". "הידע שלנו על הצרכים של בעלי החיים משתפר כל הזמן ולכן אנו עורכים שינויים והתאמות באופי התצוגות, ותנאי ההחזקה", אומר ורנר. "השינויים יכולים להתבטא במבנה הפיזי של התצוגות (הגדלת שטח, הוספת תפאורה או 'ריהוט' כדי לאפשר לחיות יותר פעילות, שינוי המצע, התאורה, הצמחייה ועוד), או בממשק ההחזקה של בעלי החיים (שיפור משטר ההעשרה והאימון, שינויים בתזונה, שינויים בהרכב הקבוצה או המינים בתצוגה ועוד), כאשר במקביל אנו בוחנים את רווחת בעלי החיים על ידי שימוש בכלים מגוונים כגון תצפיות התנהגותיות או בחינת רמות הורמוני עקה". טרקל מציינת גם היא את הגדלת שטחי התצוגה ומאמץ להביא לידי ביטוי את האינטליגנציה של החיות, למשל על ידי הוספת גירויים. לשם כך בין היתר מבצעים חילופי כלובים בין בעלי חיים (לדוגמה, מעבירים את הנמר לכלוב של הטיגריס ולהפך) ומאפשרים לחיה לחוות סביבה עשירה יותר. גם ההזנה בגן החיות בחיפה שונתה בניסיון לקרב אותה יותר לתזונה של בעלי החיים בטבע. טרקל מציינת גם שיפור ברפואה הווטרינרית וקירובה לסטנדרט של הרפואה ההומאנית.

גן החיות התנ"כי בירושלים. צילום:

החיים מבעלי נשללת חיות בגני". משתכנעת לא הרצנו אך [Rahel Jaskow, Flickr](#), האפשרות לממש רבים מהצרכים שלהם, והם נוטים לסבול מכליאה מגבילה, משעמום, מהפרעות חוזרות ונשנות מצד המבקרים, ומהובלה למרחקים או הרג כשנוצרות 'חיות עודפות' מאותו מין בגן", היא אומרת. "בעלי החיים בגני החיות סובלים ממצוקות רגשיות, מתנאים אקלים לא מתאימים ומשינוע ליבשות שאינן אזורי מחייתם הטבעית". "אין בינינו לבין גני החיות הידברות בעניין הזה", מוסיפה הרצנו. "העמדה שלנו היא שמוסדות הכולאים בעלי חיים לטובת רווח לא צריכים להתקיים, והקריאה שלנו לציבור היא לא לתת את כספו לגני החיות".

מנותקים מהטבע

שמירת טבע ודאגה לרווחת בעלי החיים הן שני יעדים שאין עליהם ויכוח בין גני החיות ובין עמותות כמו אנונימוס, אבל התפיסות שלהם ממוקמות על קווים מקבילים שכנראה לא ייפגשו לעולם: הרצנו מציגה עמדה ביוצנטרית, תפיסה שבה החיה וטובתה עומדת במרכז. הצד השני מציג עמדה אנתרופוצנטרית, שבה האדם עומד במרכז. גם אלה וגם אלה מעוניינים בשמירה על הטבע ועל המגוון הביולוגי, אך עובדים לפי מערכות שיקולים שונות. "מה שיקרה בעוד 20 שנה משפיע על איך שאנחנו מחזיקים את החיות. אנשים מנותקים מהטבע ונהיה עוד יותר מנותקים בעתיד", אומרת טרקל. "כל מקום פתוח - גינה ציבורית קטנה, שמורת טבע, מקום טבעי, מקום חקלאי - יהיה מעניין וחשוב כדי שאנשים ירגישו טוב ויוכלו לבטא את אהבת החי". "יש מגוון רחב של גני חיות, חלקם טובים יותר וחלקם טובים פחות ואפילו גרועים", אומר ורנר. אבל כשם שמסעדה גרועה אחת, ויש הרבה כאלו, לא פוסלת את הרעיון הכללי של מסעדה, כך גם גן חיות גרוע, ואפילו רבים כאלה, לא פוסלים באופן גורף את הרעיון של גן חיות". אז האם גני החיות המבוססים עומדים להיעלם מהעולם? כנראה שלא. אנשים אוהבים מפגשים קרובים עם בעלי חיים ודורשים אותם. גם הוויכוח על מילוי הדרישה הזאת לא צפוי להיעלם בקרוב. לחצים מטעם ארגוני זכויות בעלי חיים ורגולציה עשויים לצמצם את מספרן של פינות הליטוף ופינות החי הקטנות שמשמשות לצרכי בידור בלבד ואינן יכולות בדרך כלל לספק

תנאים נאותים לחיות המוחזקות בהן. לחצים מסוג אחר, כולל דרישת הקהל, עשויים להוסיף ולמשוך את גני החיות הגדולים בשנים הבאות לכיוון של שימור מינים, הצלה, מחקר וחינוך לשמירת טבע, לעתים תוך ויתור על המרכיב הבידורי שבהם. בעקבות הכתבה ב"זווית" הסיפור פורסם גם ב-[מאקו](#)